

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์
2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการทุจริตและข้อผิดพลาด
3. แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินความเสี่ยง
4. แนวคิดเกี่ยวกับการทุจริตและข้อผิดพลาดในงบการเงินที่มีผลต่อการประเมินความเสี่ยง
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์

งานของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ เริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2459 อยู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ซึ่งในขณะนั้นงาน การตรวจบัญชีสหกรณ์ อยู่ในความรับผิดชอบของแผนกงานสหกรณ์ กรมพาณิชย์ และสถิติพยากรณ์ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และต่อมา เมื่อมีการปรับปรุงกระทรวง ทบวงกรมใหม่ จึงได้รับการเลื่อนฐานะเป็นกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ อยู่ในสังกัดของ กระทรวงสหกรณ์ เมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2495 ซึ่งต่อมาเปลี่ยนไปขึ้นกับกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2506 และเมื่อมีการยุบกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติในปี พ.ศ. 2515 กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ เปลี่ยนมาขึ้นกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จนถึงปัจจุบัน ระบบการตรวจสอบบัญชีสหกรณ์ แต่เดิมนั้น ผู้ตรวจบัญชีทั้งหมดจะรวมกันอยู่ที่สำนักงานใหญ่ของกรมฯ ในกรุงเทพฯ เพียงแห่งเดียว และจะเดินทางออกไปเพื่อตรวจบัญชีในจังหวัดต่าง ๆ เพียงปีละครั้งหรือสองครั้งเท่านั้น แต่ครั้งจะใช้เวลาประมาณ 60 ถึง 90 วันซึ่งเป็นผลให้การปฏิบัติงานเป็นไปไม่คล่องตัวเท่าที่ควร จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2524 กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ จึงได้เริ่มกระจายงานการตรวจสอบบัญชีออกไปยังส่วนภูมิภาค โดยการจัดตั้งสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ ประจำจังหวัด ขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือแนะนำด้านการเงิน การบัญชี ให้สถาบันเกษตรกรอย่างใกล้ชิด

ปัจจุบัน กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ มีสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ประจำอยู่ทุกจังหวัดทั่วประเทศ โดยมีสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ที่ 1 - 10 ทำหน้าที่คอยกำกับดูแลการปฏิบัติงานของสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ซึ่งอยู่ในสังกัด

ทฤษฎีเกี่ยวกับการทุจริตและข้อผิดพลาด

ความรับผิดชอบต่อการทุจริตและข้อผิดพลาด มาตรฐานการสอบบัญชีรหัส 240 ของสมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย และ SAS No. 99 ของสหรัฐอเมริกา กำหนดว่า ผู้สอบบัญชีมีความรับผิดชอบในการวางแผนและปฏิบัติงานตรวจสอบ เพื่อให้ได้ความเชื่อมั่นอย่างสมเหตุสมผลว่างบการเงินมิได้แสดงข้อมูลขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญอันเนื่องมาจากการทุจริต ไม่ว่าจะเป็นเกิดจาก

1. การทุจริตในรายงานทางการเงิน (Fraudulent Financial Reporting) หรือ
2. การใช้ทรัพย์สินของกิจการในทางที่ไม่เหมาะสม (Asset Misappropriation)

ในกรณีที่เกิดการทุจริตหรือมีข้อผิดพลาด ซึ่งมีผลทำให้งบการเงินแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริง ซึ่งเกิดจากการทุจริตและข้อผิดพลาดอันเป็นสาระสำคัญต่อบการเงินโดยรวมนั้น ดังนั้น ผู้สอบบัญชีควรหาหลักฐานการสอบบัญชีที่เพียงพอและเหมาะสมว่าการทุจริตและข้อผิดพลาดดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นแล้วหรือหากเกิดขึ้น ผลของการทุจริตได้แสดงไว้อย่างเหมาะสมในงบการเงินหรือข้อผิดพลาดนั้น ได้มีการแก้ไขแล้ว

ความรับผิดชอบของผู้บริหาร

ผู้บริหารของกิจการมีความรับผิดชอบในการป้องกันและตรวจพบการทุจริตและข้อผิดพลาดโดยการนำระบบบัญชีและระบบการควบคุมภายในที่เพียงพอมาใช้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยลดโอกาสการทุจริตและข้อผิดพลาด ถึงแม้ระบบดังกล่าวจะไม่สามารถจัดการทุจริตและข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นได้ทั้งหมดก็ตาม นอกจากนี้ผู้บริหารยังควรจัดให้องค์กรมีสภาพแวดล้อมการควบคุม (Control Environment) และแนวทางปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ความรับผิดชอบของผู้สอบบัญชี

ผู้สอบบัญชีไม่มีความรับผิดชอบในการป้องกันการทุจริตและข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นในองค์กรและ มาตรฐานการสอบบัญชีก็ไม่อาจกำหนดให้ผู้สอบบัญชีต้องรับผิดชอบในเรื่องดังกล่าว เนื่องจากการตรวจสอบการทุจริตไม่ใช่วัตถุประสงค์ของการสอบบัญชี แต่ผู้สอบบัญชีควรประเมินความเสี่ยง และกำหนดวิธีการตรวจสอบเพื่อให้ได้ความเชื่อมั่นอย่างมีเหตุผลว่างบการเงินมิได้แสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ ซึ่งเกิดจากการทุจริตหรือข้อผิดพลาดนั้น

ประเภทของการทุจริต (Fraud Types)

ประเภทของการทุจริต มีผู้กล่าวไว้เกี่ยวกับประเภทของการทุจริตไว้ดังนี้

Sarah , Zoe-Vonna, Susan (1998) แบ่งประเภทของการทุจริตในรายงานทางการเงินไว้

ดังนี้

1. การรับรู้รายได้ที่ไม่มีตัวตน (Fictitious Revenues)

2. การรับรู้รายได้ก่อนถึงเวลาที่ควรรับรู้ (Premature Revenue Recognition)
3. การจัดประเภทบัญชีผิด (Misclassifications)
4. การรับรู้สินทรัพย์สูงไป และหนี้สินต่ำไป (Overvalued Assets and Undervalued Expenses/ Liabilities)
5. การรับรู้สินทรัพย์ที่ไม่มีตัวตนและการตัดจำหน่ายค่าใช้จ่ายและหนี้สิน (Fictitious Assets and/ or Reductions of Expenses/ Liabilities)
6. การไม่แสดงรายการหนี้สินหรือบันทึกรายการต่ำไป (Omitted or Undervalued Liabilities)
7. การไม่เปิดเผยข้อมูลหรือเปิดเผยไม่เพียงพอ (Omitted or improper Disclosures)
8. การทุจริตเกี่ยวกับส่วนของผู้ถือหุ้น (Equity Frauds)
9. รายการเกี่ยวกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Related Party Transactions)
10. การประพหุติมิชอบ (Wrong Way Frauds)
11. การกระทำผิดกฎหมาย (Illegal Acts)
12. อื่น ๆ (Miscellaneous)

ศุภมิตร เตชะมนตรีกุล (2544) ได้จำแนกการทุจริตออกเป็น 2 ประเภท คือ การทุจริตระดับพนักงานปฏิบัติ และการทุจริตระดับผู้บริหาร

1. ระดับพนักงานปฏิบัติการ

1.1 การทุจริตที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับทางด้านการเงิน

1.1.1 รับเงินแล้วไม่บันทึกบัญชี

1.1.2 บันทึกต่ำกว่าเงินที่ควรได้รับจริง

1.1.3 เปลี่ยนเงินสดเป็นเช็ค

1.1.4 แก้ไขเปลี่ยนแปลงเอกสารการรับเงิน

1.1.5 ปลอมแปลงการรับคืนหรือส่วนลด

1.2 ทุจริตด้านลูกหนี้การค้า

1.2.1 การนำส่งเงินที่ได้รับจากลูกค้าล่าช้าเนื่องจากนำไปใช้ส่วนตัวก่อน

1.2.2 ไม่บันทึกบัญชีการรับเงินจากบัญชีลูกหนี้การค้าที่เก่าหรือตัดเป็นหนี้สูญแล้ว

1.2.3 ปลอมแปลงลูกหนี้การค้าเพื่อให้ได้รับค่านายหน้าจำนวนสูง

1.3 การทุจริตด้านเจ้าหนี้การค้า

1.3.1 ปลอมแปลงเอกสารเจ้าหนี้

1.3.2 มีการสั่งซื้อเกินจำเป็นและยกยอกใช้ส่วนตัว

1.3.3 เพิ่มหนี้ในใบแจ้งหนี้

1.3.4 จ่ายเช็คให้เจ้าหน้าที่

1.3.5 จ่ายเงินซ้ำ

1.3.6 ตั้งบริษัทมาให้บริการหรือขายสินค้าให้บริษัท

1.4 การทุจริตด้านลงทุน/สินทรัพย์ถาวร

1.4.1 เอาไปค้าประกันหนี้ส่วนตัว

1.4.2 เอาไปหาประโยชน์ด้านดอกเบี้ยในช่วงที่ถึงกำหนดและฝากต่อ

1.4.3 ขายสินทรัพย์ที่ตัดค่าเสื่อมหมดแล้ว

1.5 การทุจริตด้านเงินเดือน

1.5.1 พนักงานไม่มีตัวตน

1.5.2 จ่ายล่วงเวลาเกินจริง

1.5.3 หมุนเงิน หัก ณ ที่จ่ายก่อนถึงกำหนดจ่ายจริง

2. ระดับผู้บริหาร

การทุจริตเกี่ยวกับงบการเงิน

2.1 การรับรู้รายได้

2.1.1 การจำแนกรายได้ผิดประเภท

2.1.2 มีรายการระหว่างกัน

2.2 รับรู้รายได้ผดงวดบัญชี

2.3 บันทึกการรับคืนและส่วนลดผดงวดบัญชี

2.4 การรับรู้รายได้ไม่ถูกต้อง

2.4.1 การขายโดยมีเงื่อนไข เช่น มีสัญญาซื้อคืนในงวดบัญชีถัดไป

2.4.2 บันทึกรับรู้รายได้จากการขายฝากไม่ถูกต้อง

2.4.3 การรับรู้รายได้ตามอัตราส่วนของงานที่เสร็จ

2.5 การเปิดเผยรายการเกี่ยวข้องกับบริษัทที่เกี่ยวข้องกันไม่เพียงพอ

2.6 บันทึกมูลค่าของสินทรัพย์ผิด

2.7 การเลื่อนการรับรู้ต้นทุนและค่าใช้จ่าย

Reinstein and Coursen (1999) ได้ให้ความหมายของคำว่าข้อผิดพลาด คือ ความไม่ตั้งใจ ซึ่งสามารถเกิดขึ้นทุกเมื่อและทุกสถานที่ โดยไม่สามารถคาดเดาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นใน งบการเงินได้ โครงสร้างการควบคุมภายในที่แข็งแกร่งจะสามารถลดความเสี่ยงของ ข้อผิดพลาดที่มี

นัยสำคัญได้ด้วยการใช้นโยบายการบริหารที่ดีและออกแบบกระบวนการเพื่อป้องกันการทุจริตและข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น หรือเพื่อสืบพบและแก้ไขข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น

Gordon (1965 อ้างถึงใน ศุภมิตร เตชะมนตรีกุล, 2544) กล่าวถึง การเกลี้ยกำไร (Income Smoothing Hypothesis) คือการเกลี้ยความผันผวนของกำไรของกิจการด้วยความจงใจของผู้บริหารให้ไปสู่ระดับกำไรที่พิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นระดับกำไรปกติสำหรับกิจการในขณะนั้น เป็นความพยายามของผู้บริหารในอันที่จะลดความผันผวนของกำไรที่เกิดขึ้นอย่างผิดปกติจากงวดก่อน ๆ ให้ไปสู่ตัวเลขที่พอจะเป็นที่ยอมรับได้ภายใต้หลักการบัญชีและหลักการจัดการที่สมเหตุสมผล มีทั้งการเกลี้ยกำไรที่รายงานในแต่ละงวดบัญชีเพื่อให้สะท้อนถึงการเจริญเติบโตอย่างมั่นคงและการเกลี้ยอัตราการเจริญเติบโตของกำไรในเวลาเดียวกัน เป็นกระบวนการลดกำไรของธุรกิจลงในงวดบัญชีที่ทำกำไรและชะลอกำไรออกไปสู่งวดบัญชีที่ประสบผลขาดทุน (Dascher and Malcolm 1970, Barnea et al., 1976, Ronen and Sadan, 1981) ได้จำแนกรูปแบบของการเกลี้ยกำไร (Real Smoothing) คือ การเกลี้ยกำไรของกิจการโดยการก่อให้เกิดรายการหรือชะลอไม่ให้เกิดรายการนั้น ๆ ขึ้นเป็นการปรับรายจ่ายหรือรายได้ให้ไปสู่ระดับที่ผู้บริหารต้องการให้ปรากฏในงบการเงิน การรับรู้เหตุการณ์โดยการกำหนดช่วงเวลาและจำนวนเงินคือ 1. การเกลี้ยรายการทางด้านรายได้ 2. การเกลี้ยรายการทางด้านค่าใช้จ่าย แรงผลักดันที่อยู่เบื้องหลังการเกลี้ยกำไรคือผลตอบแทนของผู้บริหารผูกติดกับผลการดำเนินงานของกิจการ และภัยอันตรายจากการที่ผู้บริหารจะถูกปลดออกจึงนำไปสู่การตกแต่งกำไร (Earnings Management) คือการปรับแต่งผลการดำเนินงานด้วยความจงใจที่จะสร้างภาพลักษณ์ของผลการดำเนินงานให้ แปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ต้องการและนำไปสู่การตกแต่งตัวเลขทางบัญชี (Creative Accounting) คือเมื่อผู้บริหารตกแต่งบัญชีเป็นกลลวงให้ผู้ลงทุน ผู้เป็นเจ้าหนี้ นายธนาคารและผู้ใช้งบการเงินทั่วไปเกิดความหลงผิดในสาระสำคัญของงบการเงิน ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า การทุจริต หมายถึงการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อกิจการ โดยการใช้ช่องว่างของการควบคุมภายใน ซึ่งการทุจริตแตกต่างกับความผิดพลาดตรงที่การทุจริตเกิดจากความตั้งใจแต่ความผิดพลาดเกิดจากการไม่เจตนา Reinstein and Coursen (1999) และข้อผิดพลาดหมายถึงความไม่ตั้งใจ ซึ่งสามารถเกิดขึ้นทุกเมื่อและทุกสถานที่ โดยไม่สามารถคาดเดาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในงบการเงินได้

แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินความเสี่ยง

ความหมายของความเสี่ยง

คำแนะนำ: การนำมาตรฐานการควบคุมภายในไปใช้ในเชิงปฏิบัติ คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน สำนักงานการตรวจเงินแผ่นดิน (2544) ให้ความหมายไว้ว่า

ความเสี่ยง หมายถึง โอกาสที่จะเกิดความผิดพลาด ความเสียหาย การรั่วไหล ความสูญเปล่า หรือเหตุการณ์ซึ่งไม่พึงประสงค์ที่ทำให้งานไม่ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนด

การประเมินความเสี่ยงหมายถึง กระบวนการที่ใช้ในการระบุและวิเคราะห์ความเสี่ยงที่มีผลกระทบต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร รวมทั้งการกำหนดแนวทางที่จำเป็นต้องใช้ในการควบคุมความเสี่ยงหรือการบริหารความเสี่ยง

การกำหนดวัตถุประสงค์ เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นประการแรกสำหรับการควบคุมภายใน ถ้าไม่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินงาน ก็ไม่มีความจำเป็นต้องมีการควบคุมภายใน ในเบื้องต้นทุกองค์กรจะต้องกำหนดภารกิจเพื่อกำหนดทิศทางในการดำเนินงานขององค์กร หลังจากนั้นผู้บริหารควรกำหนดวัตถุประสงค์ขององค์กรให้สอดคล้องกับภารกิจที่ได้กำหนดไว้

ระบบการควบคุมภายในที่ดี จะต้องให้ความมั่นใจอย่างสมเหตุสมผลว่า สามารถช่วยให้ องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ด้านการดำเนินงาน การรายงานทางการเงิน การปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบที่ต้องปฏิบัติ

ตามมาตรฐานฯ กำหนดให้ฝ่ายบริหารต้องประเมินความเสี่ยง เพื่อให้ทราบว่าการดำเนินงานขององค์กรมีความเสี่ยงที่สำคัญในเรื่องใดและในขั้นตอนใดของการปฏิบัติงานที่มีผลกระทบต่อวัตถุประสงค์ เป้าหมาย หรือผลสำเร็จของการปฏิบัติงาน การทราบจุดเสี่ยงที่สำคัญจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดแนวทางการควบคุมเพื่อป้องกันหรือลดความเสี่ยงตามระดับของความเสี่ยง เช่น มีความเสี่ยงมากควบคุมมาก ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจตามสมควรว่าความเสียหายหรือความผิดพลาดจะไม่เกิดขึ้น หรือหากเกิดขึ้นจะอยู่ในระดับที่สามารถยอมรับได้

การระบุปัจจัยเสี่ยง (Risk Identification) ความเสี่ยงมีสาเหตุจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ปัจจัยเหล่านี้มีผลกระทบต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์กรหรือผลการปฏิบัติงาน ทั้งในระดับองค์กรและระดับกิจกรรม ในการระบุปัจจัยเสี่ยงฝ่ายบริหารจำเป็นต้องตั้งคำถามว่ามีเหตุการณ์ใด หรือกิจกรรมใดของกระบวนการปฏิบัติงานที่อาจเกิดความผิดพลาด ความเสียหาย และการไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด รวมทั้งมีทรัพย์สินใดที่จำเป็นจะต้องได้รับการดูแลป้องกันรักษา

การดูแลป้องกันทรัพย์สิน เป็นการจำกัดการเข้าถึงทรัพย์สินที่มีความเสี่ยง เช่น เงินสด ทรัพย์สินที่มีค่า เอกสารหลักฐานและระบบงานที่สำคัญ ข้อมูลสารสนเทศที่เป็นความลับขององค์กร เป็นต้น เพื่อป้องกันการสูญหาย การทุจริต และการนำไปใช้ประโยชน์โดยผู้ที่ไม่มีความเหมาะสมที่เกี่ยวข้อง ฝ่ายบริหารควรจัดให้มีการดูแลรักษาทรัพย์สินอย่างรัดกุมและเพียงพอ การดูแลป้องกันรักษาทรัพย์สินที่ดี คือ การควบคุมการเข้าถึงทรัพย์สินนั้น

เพื่อทราบจุดเสี่ยงที่สำคัญที่มีผลกระทบต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ เป้าหมาย หรือผลการดำเนินงาน ฝ่ายบริหารควรทราบถึงปัจจัยเสี่ยงที่มีผลกระทบต่อความสำเร็จของการดำเนินงาน ปัจจัยเสี่ยงดังกล่าวมี 3 ประเภท คือ

1. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการประสิทธิผล ประสิทธิภาพของการดำเนินงาน
2. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ
3. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อน้ำเชื่อถือของรายงานทางการเงิน

ก่อนการประเมินความเสี่ยงควรสอบทานวัตถุประสงค์ เป้าหมายขององค์กรและส่วนงานในองค์กรหรือวัตถุประสงค์ระดับกิจกรรม และสอบทานสภาพแวดล้อมการควบคุมขององค์กร หลังจากนั้นพิจารณาการปฏิบัติงานที่อาจมีปัญหที่สำคัญ เช่น การได้รับร้องเรียนมาก เคยมีปัญหาที่สำคัญมาก่อน การเสี่ยงต่อความผิดพลาด ความเสียหาย เป็นต้น โดย ระบุกระบวนการปฏิบัติงานที่สำคัญ และพิจารณาว่าแต่ละขั้นตอนของกระบวนการปฏิบัติงานมีขั้นตอนใด หรือกิจกรรมใดที่เสี่ยงต่อความผิดพลาด ความเสียหาย การสูญเสีย การเปลี่ยนแปลง การทุจริต หรือการไม่บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์

ประเภทการประเมินความเสี่ยง

ความเสี่ยงในการสอบบัญชี (Audit Risk: AR) ผู้สอบบัญชีจะใช้ดุลยพินิจแยกผู้ประกอบวิชาชีพในการประเมินความเสี่ยงสืบเนื่องใน 2 ระดับใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของงบการเงิน (Inherent Risk at the Financial Statements Level) เป็นความเสี่ยงโดยพิจารณาจากงบการเงินโดยรวมว่างบการเงินมีโอกาสแสดงข้อมูลขัดต่อข้อเท็จจริงอย่างเป็นสาระสำคัญได้อย่างไร

ปัจจัยที่ใช้ประเมินความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของงบการเงิน ได้แก่

- 1.1 ลักษณะทางธุรกิจของกิจการ
- 1.2 ความซื่อสัตย์ ประสิทธิภาพและความรู้ของผู้บริหาร และการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารในระหว่างงวดการตรวจสอบ
- 1.3 แรงกดดันที่ผิดปกติต่อผู้บริหาร
- 1.4 ปัจจัยซึ่งกระทบต่ออุตสาหกรรมที่กิจการดำเนินงานอยู่

2. ความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของยอดคงเหลือในบัญชีและประเภทรายการ (Inherent Risk at the Account Balance and Class of Transaction Level) เป็นการพิจารณาในรายละเอียดของรายการมากกว่าในระดับของงบการเงิน กล่าวคือ ผู้สอบบัญชีจะประเมินความเสี่ยงที่รายการบัญชีแต่ละบัญชีมีโอกาสแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอย่างเป็นสาระสำคัญมากน้อยเพียงใด

ปัจจัยที่ใช้ประเมินความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของยอดคงเหลือในบัญชีและประเภทรายการ เช่น

2.1 ความซับซ้อนของรายการและเหตุการณ์อื่นที่ต้องใช้ผลงานของผู้เชี่ยวชาญ หรือบัญชีที่ต้องอาศัยการประมาณการและดุลยพินิจในการกำหนดยอดคงเหลือของบัญชี

2.2 ความเป็นไปได้ที่สินทรัพย์จะสูญหายหรือถูกขโมย

2.3 รายการผิดปกติและซับซ้อน รายการที่ไม่ผ่านการประมวลผลตามปกติ โดยเฉพาะรายการที่เกิดขึ้น ณ วันสิ้นงวดหรือใกล้วันสิ้นงวด

อุษณา ภัทรมนตรี (2543) ได้กล่าวถึง การประเมินความเสี่ยงเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของโครงสร้างการควบคุมภายใน การจัดการการควบคุมโดยพิจารณาจากความเสี่ยงที่แต่ละองค์กรพบ ความเสี่ยงสำคัญที่ผู้ตรวจสอบควรรายงาน ได้แก่

1. การตัดสินใจผิดพลาดเนื่องมาจากการใช้ข้อมูลผิดพลาด
2. การสูญเสียทางการเงิน
3. การรายงานทางการเงินและการเปิดเผยรายงานการเงินที่มีลักษณะแสดงให้เห็นถึงการทุจริตบิดเบือนข้อเท็จจริงอย่างมีสาระสำคัญ

4. ความผิดพลาดของข้อมูลบัญชีเนื่องจากเลือกวิธีการบัญชีไม่เหมาะสม
5. ความไม่พึงพอใจของลูกค้า ทัศนคติทางด้านลบของสาธารณะชนที่มีต่อองค์กร
6. ความล้มเหลวที่จะปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน กระบวนการ และข้อกำหนดหรือกฎเกณฑ์ที่ได้วางไว้

7. การจัดหาและการใช้ทรัพยากรขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

8. ความล้มเหลวในการบรรลุมิติวัตถุประสงค์ เป้าหมายตามที่ได้กำหนดไว้

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความเสี่ยงที่จะเกิดความผิดพลาด ความเสียหาย การรั่วไหล ความสูญเสียเปล่า หรือเหตุการณ์ซึ่งไม่พึงประสงค์ที่จะทำให้งานไม่ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนด การประเมินความเสี่ยง เพื่อให้ทราบว่าการดำเนินงานขององค์กรมีความเสี่ยงที่สำคัญในเรื่องใดและในขั้นตอนใดของการปฏิบัติงานที่มีผลกระทบต่อวัตถุประสงค์ เป้าหมาย หรือผลสำเร็จของการปฏิบัติงาน การทราบจุดเสี่ยงที่สำคัญ ผู้ตรวจสอบควรรายงาน เพื่อเป็นประโยชน์ในการกำหนดแนวทางการควบคุม ป้องกันหรือลดความเสี่ยงตามระดับของความเสี่ยง

แนวคิดเกี่ยวกับการทุจริตและข้อผิดพลาดในงบการเงินที่มีผลต่อการประเมินความเสี่ยง

Robertson (2003) กล่าวว่า การทุจริตระดับผู้บริหารมีความหมายเช่นเดียวกับการทุจริตในงบการเงิน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการทุจริตในงบการเงินจะเกิดขึ้นในรูปการบันทึกสินทรัพย์และ

รายได้สูงเกินไป และบันทึกหนี้สินและค่าใช้จ่ายต่ำเกินไป ซึ่งอาจมีสาเหตุจากการเปิดเผยในหมายเหตุประกอบงบการเงินที่ไม่ถูกต้องหรือไม่เปิดเผย การจัดทำรายงานที่ผิดจะทำให้รายได้หรือกำไรในส่วนของผู้ถือหุ้นสูงขึ้นหรือทำให้สถานการณ์จริงของบริษัทมีลักษณะมั่นคงมากขึ้น และจากรูปแบบดังกล่าว ได้อธิบายถึงอุบายหรือกลโกงที่อาจเกิดขึ้น 8 วิธี ซึ่งสอดคล้องกับตัวอย่างการทุจริตในงบการเงินโดย Kerwin (1995) ได้แก่

1. การรับรู้รายได้ที่ไม่เหมาะสม อาจเนื่องมาจากเนื้อหาเกี่ยวกับรูปแบบทางกฎหมาย เช่น การจำแนกรายได้ผิดประเภท
2. การรับรู้รายได้ในเวลาที่ผิด
3. การบันทึกบัญชีเกี่ยวกับการขายไม่เหมาะสม
4. การบัญชีตามเปอร์เซ็นต์ของงานที่ทำเสร็จ ไม่เหมาะสม
5. การเปิดเผยรายการของบริษัทที่เกี่ยวข้องไม่เพียงพอ
6. การตีมูลค่าสินทรัพย์ไม่เหมาะสม
7. การตั้งหักของต้นทุนและค่าใช้จ่ายไม่เหมาะสม เช่น การนำรายจ่ายไปรวมเป็นต้นทุนของสินทรัพย์
8. การเปิดเผยไม่เพียงพอหรือไม่เปิดเผย เช่น ละเลยการเปิดเผยรายการหนี้สินที่อาจเกิดขึ้น หรือละเลยการเปิดเผยเหตุการณ์สำคัญอื่น ๆ

การทุจริตในงบการเงิน (Fraudulent Financial Reporting) ได้รับความสนใจเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา จากการศึกษาของ Westerback (1997 อ้างถึงใน สุภูมิตร เดชะมนตรีกุล, 2544) พบว่าในอดีตมีการทุจริตเพิ่มมากขึ้น และวิธีการตรวจสอบแบบเดิมของผู้สอบบัญชีก็ไม่มีประสิทธิภาพมากพอที่จะหยุดยั้งแนวโน้มในการเพิ่มขึ้นของการทุจริต จึงเป็นเรื่องเร่งด่วนที่จะต้องอบรมให้ความรู้ด้านวิชาชีพในเรื่องการสืบพบการทุจริตและวิธีการป้องกันการทุจริตให้แก่ผู้สอบบัญชี เนื่องจากผลจากการฟ้องร้องเรื่องการทุจริตสามารถบั่นทอนความเชื่อมั่นของสาธารณชนต่อความน่าเชื่อถือของงบการเงิน

ดังนั้น สรุปได้ว่าการทุจริตในงบการเงิน ด้วยอุบายหรือกลโกงรวมถึงการจัดทำรายงานที่ผิดจะทำให้รายได้หรือกำไรในส่วนของผู้ถือหุ้นสูงขึ้นหรือทำให้สถานการณ์จริงของบริษัทมีลักษณะมั่นคงมากขึ้น โดยอุบายหรือกลโกงที่สอดคล้องกับตัวอย่างการทุจริตในงบการเงินที่เกิดขึ้น การทุจริตสามารถบั่นทอนความเชื่อมั่นของสาธารณชนต่อความน่าเชื่อถือของงบการเงิน ทำให้เกิดผลกระทบกับวัตถุประสงค์ทางการเงินและการดำเนินงานของกิจการ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธวัชวิ มีเนียม (2547) ได้ศึกษา ถึงข้อบ่งชี้ถึงข้อผิดพลาดในงบการเงินที่มีผลกระทบต่อการประเมินความเสี่ยง โดยใช้กระบวนการสอบทานของผู้ตรวจสอบภายใน จากการศึกษาพบว่า

1. สถิติรายได้ลดลงมากผิดปกติ เป็นข้อบ่งชี้ที่อาจเกิดจากการทุจริตและความผิดพลาดในการปฏิบัติงาน คือ การรับรู้รายได้ผิดงวดเวลาและการให้บริการแล้วพนักงานไม่ได้บันทึกบัญชีหรือบันทึกบัญชีน้อยกว่าความเป็นจริง

2. ยอดรายได้สูงขึ้นผิดปกติเมื่อเปรียบเทียบกับปีก่อน เป็นข้อบ่งชี้ที่อาจเกิดจากการทุจริตและความผิดพลาดในการปฏิบัติงาน คือ การสร้างรายได้ขึ้นเป็นเท็จและการรับรู้รายได้ผิดงวดเวลา

3. สถิติรายจ่ายสูงขึ้นผิดปกติ เป็นข้อบ่งชี้ที่ไม่ได้เกิดจากการทุจริตและความผิดพลาดจากการปฏิบัติงาน

4. ยอดรายจ่ายลดลงผิดปกติเป็นข้อบ่งชี้ที่อาจเกิดจากการทุจริตหรือผิดพลาดในการบันทึกบัญชี โดยการบันทึกบัญชีผิดประเภท

5. อัตราส่วนหนี้สินต่อทุนต่ำกว่าที่กำหนดไว้ในเงื่อนไขสัญญากู้ยืมเงินเป็นข้อบ่งชี้ที่อาจเกิดจากการทุจริตหรือข้อผิดพลาดในการที่กิจการตกแต่งตัวเลขเพื่อรักษาอัตราส่วนตามที่กำหนดไว้ในสัญญากู้ยืมเงิน

6. อัตราส่วนรายได้ต่อลูกหนี้การค้าผิดปกติเป็นข้อบ่งชี้ที่อาจเกิดจากการทุจริตหรือข้อผิดพลาดในการปฏิบัติงานจากการที่ลูกหนี้ไม่มีตัวตนจริง

7. ความแตกต่างของรายได้จากการดำเนินงานสูงกว่าประมาณการที่ได้คาดไว้เป็นข้อบ่งชี้ที่อาจเกิดจากการทุจริตหรือข้อผิดพลาดในการปฏิบัติงานเนื่องจากการรับรู้รายได้ผิดงวดเวลา การรับเงินแล้วไม่ได้บันทึกบัญชีหรือบันทึกน้อยกว่าความเป็นจริง และการสร้างรายได้ขึ้นเป็นเท็จ

สรุปทฤษฎีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากทฤษฎีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ว่า จากการทุจริตและข้อผิดพลาดจากการปฏิบัติงานของทั้งพนักงานระดับปฏิบัติการและผู้บริหาร รวมทั้งผลกระทบที่อาจส่งผลถึงความเสียหายทางการเงินต่อการดำเนินงานและทางการเงินต่อการกิจการ ดังต่อไปนี้ คือ

การทุจริตและข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น

1. การบันทึกบัญชีผิดงวดเวลา เช่น เลื่อนการรับรู้ต้นทุนหรือค่าใช้จ่าย การรับรู้รายได้ผิดงวดเวลา

2. การบันทึกบัญชีผิดประเภท

3. การชักยอกทรัพย์สิน เช่น พนักงานให้บริการแล้วไม่ได้บันทึกบัญชีหรือบันทึกน้อยกว่าความเป็นจริง แสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ พนักงานปลอมแปลงลายมือชื่อ

4. การบันทึกบัญชีอันเป็นเท็จ เช่น การสร้างรายได้อันเป็นเท็จ สร้างลูกหนี้ไม่มีตัวตน

5. การตกแต่งอัตราส่วนทางการเงิน เช่น กิจการรักษ้อัตราส่วนทางการเงินตามที่กำหนดไว้ในสัญญากู้ยืมเงิน

ความเสี่ยงที่กระทบกับกิจการ

1. ความเสี่ยงทางการเงิน เช่น สูญเสียทางการเงิน เงินสดขาดบัญชี มีผลต่อความดำรงอยู่ของกิจการ

2. ความเสี่ยงทางด้านการดำเนินงาน เช่น ข้อมูลทางบัญชีผิดพลาด เกิดความล้มเหลวในการบริหารระบบการควบคุมภายในเนื่องจากการทุจริตภายในทั้งระดับพนักงานและผู้บริหาร การตัดสินใจของผู้บริหารผิดพลาด เนื่องจากการนำข้อมูลที่ผิดพลาดมาใช้ในการตัดสินใจ มีผลต่อทัศนคติทางด้านลบของสาธารณชน ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของกิจการเนื่องจากตัวเลขในงบการเงินไม่สะท้อนการดำเนินงานที่แท้จริง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ศึกษาให้ทราบถึงการทุจริตและข้อผิดพลาดของกลุ่มธุรกิจสถาบันการเงินที่จดทะเบียนกับตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย โดยผู้ตรวจสอบภายในเห็นว่า การทุจริตและข้อผิดพลาดบางข้อส่งผลกระทบต่อความเสี่ยงทางด้านการเงิน การทุจริตและข้อผิดพลาดบางข้อส่งผลกระทบต่อความเสี่ยงทางด้านการดำเนินงาน อย่างไรก็ตามทั้งกลุ่มธุรกิจสถาบันการเงินที่จดทะเบียนกับตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยและสหกรณ์ออมทรัพย์มีลักษณะของการดำเนินธุรกิจการเงินที่เหมือนกัน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจที่จะศึกษาว่าการดำเนินธุรกิจการเงินที่เหมือนกันแต่ศึกษาจากสหกรณ์ออมทรัพย์ซึ่งมีผู้สอบบัญชีเป็นประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่จะแสดงความเห็นจากประสบการณ์ ในการศึกษาครั้งนี้อาจได้ผลการศึกษาที่เหมือนกันหรือแตกต่างกัน ซึ่งคาดว่าจะการศึกษานี้สามารถนำผลการศึกษาที่ได้ไปพัฒนางานเพื่อให้

ประสิทธิภาพในการวางแผนการสอบบัญชี การให้คำแนะนำและการประเมินความเสี่ยงรวมถึงการจัดงานตามลำดับความสำคัญกับความเสี่ยงในแต่ละด้านอย่างเป็นระบบและเป็นประโยชน์กับผู้ที่เกี่ยวข้องในการใช้ข้อมูลเพื่อการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพจึงเป็นที่มาของการศึกษาในครั้งนี้